

Literárním termínem fejeton poprvé označil r.1800 abbé Jules Geoffroy svou divadelní kritiku. Je nám tedy přesně známa doba i okolnosti jeho vzniku. Fejeton je těsně svázán s rozvojem tisku a novinářství, je to tedy literární útvar i termín poměrně mladý. Přesto jistě už před rokem 1800, kdy byl napsán první fejeton, který tak byl nazván, existovala jakási dřívější obdoba tohoto publicistického útvaru. "Encyklopedia powszechna Ultima thule" (Varšava 1930) připomíná např. slavné Lessingovy články, podobné fejetonu, které vycházely v letech 1751-1755 ve Vossische Zeitung a knižně pod názvem "Hamburgische Dramaturgie".

Fejeton je slovo francouzského původu a znamená doslova lístek. První fejeton totiž byl skutečně lístek menšího formátu, který byl vložen r.1800 do francouzských novin Journal des Débats. Do ostatních jazyků byl tento termín přijat většinou v původní francouzské podobě, např. do angličtiny, do němčiny, původně i do češtiny, jindy je slovo psáno foneticky pozměněnou formou - např. v polštině, v ruštině, v nové češtině. V češtině jako v jednom z mála jazyků je zaznamenána snaha vytvořit pro francouzský termín český ekvivalent. Š a l d a v "Ottově Slovníku naučném" definuje r. 1902 fejeton takto: "Fejeton

je zvláštní odstavec v novinách, hlavně v dennících, který je od ostatního textu již zevně nějak oddělen, nejčastěji čarou na první straně listu, nebo drobnějším tiskem na konci listu a věnován je časovým otázkám kulturním protívou k politickým, jimž slouží zbytek listu. Fejeton je francouzského původu a za mistry má Francouze. Nese stopy jejich národního ducha v tékavosti, šumivé duchaplnosti a jiskřivém tenoru. Tímto názvem svým liší se právě od essaye, která je pevnější již a vykrystalisovanější genre literární, kdežto fejeton právě kolísá mezi literaturou a novinářstvím." "La-rousse", Paříž 1930, uvádí tuto definici: "Feuilleton - article de littérature, de science, de critique, etc. inséré au bas d'un journal. Roman qui pardît par fragments a ce fle mème place." Obdobné jsou definice, které uvádí "Příruční slovník naučný", Praha 1962, a "Wielka encyklopedia powszechna", Warszawa 1964: "Fejeton je drobný útvar umělecké publicistiky zabývající se přístupnou, zábavnou formou nejrůznějšími otázkami denního života." "Felieton - utwór publicystyczny-dziennikarski o tematyce społecznej, obyczajowej lub kulturalnej, posługujący się środkami prozy fabularnej." A pro srovnání "Encyklopedia Britannica", 1959: "Feuilleton is originally a kind of supplement attached to the political portion of French newspapers. The term came into English use to indicate the instalment of a serial story printed in one part of a newspaper."

I další anglosaské prameny - "The Encyklopedia Americana" (1932) a "Webster's Third New International Dictionary" (1961) odlišují evropský (případně francouzský) fejeton od pojmu používaného v angličtině pouze nebo alespoň většinou pro fejetonový román.

Přesto i ve Spojených státech fejeton v našem slova smyslu existuje. Můžeme připomenout např. i v Evropě velmi dobře známého fejetonistu Arta Buchwalda, který začal psát r. 1949 pro pařížské vydání New York Herald Tribune a dnes píše pravidelně třikrát týdně fejeton pro Washington Post a Los Angeles Times, od nichž jeho fejeton přejímá mnoho amerických i evropských listů. Ale to byla pouze poznámka na okraj.

Není snad třeba pokračovat v uvádění definic fejetonu, neboť se příliš neliší od definic již citovaných. Fejeton tedy vznikl r. 1800, když abbé Julius Geoffroy napsal první fejeton, vlastně divadelní kritiku, pro Journal des Débats. V této tradici pokračoval i Geoffroyův nástupce Julius Janin - od r. 1836 a fejeton se brzo rozšířil do všech větších francouzských listů.

Vznik fejetonu byl pravděpodobně podmíněn i francouzskou politickou situací za Napoleona, kdy byly listy přísně cenzurovány.

Takto líčí vznik fejetonu a jeho podmínky "Riegrovův Slovník naučný", Praha 1863: "Nesnadné a nudné okolnosti, v nichž se novinářství za Napoleona pohybovalo, daly počátek feuilletonu, kterýžto potom

nabyl takové moci nejen ve francouzské, ale ve vší žurnalistice. Geoffroy vynalezl jej r. 1800 pro Journal des Débats (tyto noviny měly samostatný svobodomyšlný směr oproti úřednímu Monitoru), jednak aby novinám zajímavé látky přibylo, jednak ale aby se pod rouškou článků literárních a uměleckých na smýšlení politické mohlo působiti."

Tady si můžeme povšimnout toho, jak kdo hodnotí fejleton - Rieger mluví o politickém působení v době, kdy se o politice nemůže volně psát, naopak anglosaské encyklopedie nebo Ottův slovník říká, že je to nepolitická část novin, jinak věnovaných politice. Záleží na tom, za jakých okolností kdo fejleton posuzuje.

Politické možnosti fejletonu zdůrazňují i sovětské prameny, např. "Boľšaja sovetskaja enciklopedija", Moskva 1956, která dokonce říká, že se fejleton odlišuje od článků prvky satiry a lehkým literárním stylem a od uměleckých děl svým ostrým společenskopolitickým zaměřením. Můžeme rovněž vzpomenout již jmenovaného B u c h w a l d a , jehož fejletony jsou mnohdy rovněž zaměřeny na politickou satiru.

Ale vraťme se ke snaze najít český ekvivalent pro francouzský termín. "Ottův Slovník naučný" uvádí jako synonymum pro fejleton slova 'beseda', 'besídka'. "Slovník cizích slov", SPN, Praha 1966, synonyma 'podčárník', 'besídka'. Ostatní české encyklopedie české názvy neuvádějí.

V materiálu lexikologického oddělení Ústavu pro

jazyk český lze najít, jak byly tyto termíny užívány. Nejčastěji se vyskytuje původní termín feuilleton (jsou záznamy z r. 1878 Neruda, 1889 Zeyer a Kosina, 1882 Zákrejs, 1884 Literární listy, 1929 Pražák a tak dále až do doby poválečné - ještě 1950 Nejedlý).

Našla jsem i doklady pro používané ironické formy, fejleton, fajletonek (obvykle v uvozovkách), např. 1912 K. M. Č a p e k : "Obálka obsahovala mé dosavadní produkty v umění novinářském, tři nebo čtyři 'fajletony', uveřejněné v Domažlických listech." Roku 1898 J i r á s e k : "Žkouška" - v dialogu dvou osob: "Kačer: Také místní list o nich (tj. o Kačerových pohostinských vystoupeních) psal ve feuilletonu (vyslovuje fajletonu)." Nebo K.M. Č a p e k : "Turbina": (mladý sládek) "uveřejnil už několik mondénních 'fajletonků'."

Tvoří se i odvozený pojem feuilletonism - 1929 A l b e r t P r a ž á k o Kaminském: "Do poezie vnesl tím nový, lehký, důvěrný prvek, jakýsi feuilletonism..." Téhož roku O t o k a r F i s c h e r : "a styl, jenž případně byl nazván vnitřním feuilletonismem (myslí tím kritikovo dojaté vyprávění obsahu; zájem o drahé já a okamžitá nálada; rozmar čtoucího... ..)"

Poměrně brzy se začala složitá psaná francouzská forma slova počesťovat.

V Ústavu pro jazyk český je první doklad už z roku 1895, z básničky F. X. S v o b o d y "Noví", kde je pasáž o selce, která čte noviny:

"když kávu mele, má je na svém klíně
a fejeton čte neb ze soudní síně".

Ale v roce 1895 je tento doklad ještě ojedinělý a pravděpodobně se mohl objevit právě jen v básni.

Další doklad je z r. 1930 - E. V a c h e k - "Parazit fejeton", ale i zde je zatím poměrně ojedinělý. Psaní české formy fejeton se začalo množit na samém konci 30. let, 1939 Bass, Hanuš Jelínek, 1940 Fr. Kožík a během válečných let potom zcela převládlo.

Jistou dobu forma kolísala mezi fejeton a fejton; úzus se ustálil na tvaru fejeton, který se používá dnes a který je uveden v "Pravidlech českého pravopisu", 1957, v "Příručním slovníku naučném", 1962 a "Slovníku cizích slov", 1966.

Pro český termín hesídka, který uvádějí oba české slovníky jako ekvivalent fejetonu, má Ústav pro jazyk český poměrně málo dokladů. R. 1920 jej použil M a c h a r ve "Vzpomíná se", 1932 J. O. N o - v o t n ý v Lumíru a r. 1940 Lidové noviny.

Ani pro termín podčárník není ze starší doby mnoho dokladů, i když se ho jistě používalo. Je tu sice záznam z r. 1862, kdy N e r u d a použil slova podčárník, ale nikoli ve smyslu fejeton, nýbrž fejetonista, ale jsou i doklady z Nerudy, kdy slovo podčárník používal pro fejeton.

Termín podčárník se objevuje nověji: 1925 u Holečka, 1937 v Lid. listech, 1949 v Českém slově, 1945 v Rudém právu, 1952 v Práci, 1953 a 1956 v Lite-

rárních novinách.

Podobný publicistický útvar jako fejeton je sloupek. 1950 jej K a r e l K o n r á d definuje jako "literární útvar na způsob fejetonu."

Z r. 1943 je zpráva Rozhlasového týdeníku: "Proza v rozhlasu byla představována jednak četbou, jednak desetiminutovými fejetonky a nedělními sloupky."

O l i v a v "Encyklopedii věd a umění" definuje sloupek takto: "sloupek - kurziva - novinářský článek, tématy podobný fejetonu, ale kratší rozsahem, který bystře a vtípně posuzuje některý jev veřejného života." A K a r e l Č a p e k, Rozpravy Aventina 1926: "sloupek už bezmála označuje nový literární druh, cosi kratšího než fejeton a delšího než glosa, něco, co není dost dlouhé, aby to slulo článek." A nakonec E d u a r d B a s s, Literární noviny 1942: "Dva výrazy, pokud vím, přešly z Lidových novin do slovníku nové češtiny: sloupek a kursiva, obojí označující vtípnou causerii."

Když se vrátíme k Š a l d o v ě heslu feuilleton v "Ottově Slovníku naučném", čteme, že "fejeton, v němž si pisatel pravidelně ironicky nebo satiricky pohrává dojmy svými ze společnosti (se nazývá) - causerie".

Jestliže tedy shrneme českou snahu po vytvoření vlastního termínu pro fejeton, vidíme, že po několika pokusech se čeština zase vrátila k původnímu francouzskému termínu, který byl ovšem počestěn a jehož užívá-

ní je ostatně ve všech obdobích rozšířenější než české ekvivalenty.

Než přejdeme k fejetonovému románu, měli bychom se ještě ve stručnosti zmínit o některých slavných autorech fejetonů.

Nejznámější zůstávají tvůrci tohoto literárního útvaru, Francouzi: ve Francii se věnovali fejetonu slavní spisovatelé, po Janinovi např. Théophile Gautier, Barbey d'Aurevilly, Anatole France, J. Lemaitre, Stendhal, Ch. Baudelaire, E. Zola.

V Německu psal fejeton např. H. Heine, v Polsku Alexander Świątochowski, B. Prus, H. Sienkiewicz, A. Kyjowski a později fejetonovým stylem psal své satirické články Antoni Slonimski; v Rusku A. V. Družinin, A.V. Amfitěatrov, M.J. Saltykov-Ščedrin, A.P. Čechov a další.

U nás psal fejetony J.K. Tyl, později K.Havlíček v Národních novinách. Formu fejetonu měly i dopisy V. B. Nebeského, zasílané Květům a České včele z Vídně. Zajímavý doklad o prvních českých fejetonech podává Jakub Arbes ve svém vlastním fejetonu "Nejstarší české feuilletonní causerie", který vyšel r. 1898 a kde jsou tyto původní práce přetisknuty. Jejich autory jsou František Bohumír Štěpnička a Josef Linda. Vycházely už r. 1818 v Pražských novinách, které Linda redigoval. Jsou to drobné články, psané humornou formou a věnované časovým nebo obecnějším tématům, jejichž charakter je někdy národopisný, jindy poněkud didaktický nebo

mravokárný a jejichž názvy lapidárně vystihují obsah (O pivě, O penězích, O chudobě, O módě, atp.). Tvůrcem moderního českého fejetonu je Jan Neruda, který psal pro Národní listy, dále psali fejetony i takoví spisovatelé a básníci jako V. Hálek, S. Čech, J. Arbes, J. Zeyer, J. Vrchlický, J. S. Machar, K. Čapek, V. Dyk aj. Ve formě fejetonu uveřejňovali své kritické stati také Arne Novák, F. X. Šalda, J. Vodák a B. Václavek.

x

x

x

Zvláštní formou fejetonu je fejetonový román.

Zavedl jej r. 1836 G i r a r d i n v La Presse, která počala ve svém fejetonu otiskovat na pokračování slavný S u e ů v román "Tajnosti pařížské". Po ní následovaly i ostatní velké pařížské noviny. Nejpopulárnější fejetonové romány psal Eugène Sue - který např. zachránil před finančním úpadkem list Constitutionel svým románem "Věčný žid". Plodný byl i Alex. Dumas otec, který zásoboval svými romány najednou dokonce troje noviny (jako fejeton vycházeli např. "Tři mušketýři" a "Hrabě Monte Christo").

Z Francie se fejetonový román rozšířil po celém světě. Kromě denních listů fejetonové romány uveřejňovaly i revue, např. francouzská Revue de Deux mondes. V Rusku vychází v Ruském věstníku jako román fejeton D o s t o j e v s k é h o "Zločin a trest", 1866, který je i prvním fejetonovým románem u nás. Vychází r. 1883 v Národních listech v překladu Josefa Peníška

a na doporučení profesora Masaryka. V Čechách se stala tato forma populární v 80. letech. Cituji monografii "Jakub Arbes" prof. K. K r e j č í h o : "Po velice úspěšném 'Zločinu a trestu' následoval román vlámského autora M. Conscience ze života kalifornských zlatokopů 'V zemi zlata', který měl ještě vysokou uměleckou úroveň, později se tu shledáváme např. s Balzacovým 'Otcem Goriotem' nebo 'Pamětmi rekruta' z r. 1913 od Erckmanna-Chatriana, jinak se však výběr románů řídí převážně vkusem velmi průměrného čtenářstva. Objevují se tu převážně módní společenské romány francouzské v čele s nesmírně populárním Ohnetovým 'Majitelem hutí', po němž přišli autoři jako Féval, Malot, Gonzales, Belot atp. Druhou skupinu tvoří romány senzační, např. romány J. Verna."

Roku 1888 nabídl J a k u b A r b e s svůj román "Anděl míru" pro fejeton Národních listů, a tak r. 1889 začíná vycházet první český román-fejeton. Přestože je to příběh oplývající dějem, zdál se příliš rozvláčný, hlavně ve své expozici. Když se nakonec protáhl až do ročníku 1890, byl dán příkaz k jeho zkrácení. Krátit literární díla vycházející ve fejetonu bylo běžnou praxí, která postihla dokonce i některé romány Dostojevského, které, když se zdály vydavateli příliš dlouhé, zůstaly v novinové publikaci torzem.

Na závěr bych chtěla ještě připomenout nové formy fejetonu, svázané s rozvojem nových sdělovacích prostředků. Např. během války i později byly populární

rozhlasové fejetony, které se objevují dodnes. Fejeton se uplatnil i v kinematografii. Byl to nejdříve tzv. feuilleton-cinema, o kterém se zmiňuje Larousse. Zfilmovaný román byl rozdělen na epizody, jehož jednotlivé scény byly promítány vždy v tom rozsahu, jak byly otištěny v časopisech. První feuilleton-cinema byly "Les mystères de New-York", promítané ve Francii v r.1915. Později byl Československý filmový týdeník, promítaný před hlavním filmem, pravidelně uzavírán fejetonem s názvem "Náš fejeton", který byl filmovou obdobou fejetonu psaného nebo rozhlasového a na rozdíl od politických zpráv týdeníku byl inspirován každodenními událostmi nebo byl laděn lyricky a náladově. Zvláštní formou byly i fejetony fotografické, které se občas objevovaly v časopisech jako např. Mladý svět nebo Svět v obrazech. Série několika snímků na jedno fejetonové téma nazvané Fejeton a pravidelně umístňované na totéž místo vyprávěla fotografickou řečí stručný příběh např. ze života zvířat a podobně.

Jasna Veselá